

Vechii egipteni erau, din fire, un popor optimist. Ei iubeau viața și se simteau legați de viața de zi cu zi. În același timp, însă, așa cum sublinia și Herodot în Istoriile sale, ei credeau cu tărie în nemurirea sufletului și în viața de dincolo de mormant. Probabil, tocmai de aceea, acest popor cunoștea o singură noțiune pentru a desemna cele "două" vieți, respectiv ankh, care înseamnă "viața". Pentru egipteni, viața viitoare nu reprezenta altceva decât o continuare a vieții de pe pământ. Singura deosebire între cele două stadii ale vieții era aceea că morții locuiau undeva în Apus, Imentet, pe când cei vii trăiau în răsărit, pe Nil. Morții erau "poporul Apusului", Imentiu.

În pofida abundenței documentelor scrise și nescrise, cercetătorii sunt, totuși, foarte divizați atunci când încearcă să explice concepția egipteană despre suflet și nemurire sau despre cultul morților. Dificultatea provine din faptul că, în atâtea milenii de istorie, credințele și practicile religioase egiptene au cunoscut o evoluție consecventă, așa încât nu se poate vorbi despre o concepție limpede și unitară cu privire la suflet și viața viitoare.

a. Concepția despre suflet

În genere, din cercetările întreprinse de mulți egiptologi pare să reiese faptul că, pentru vechii egipteni, sufletul nu avea unitatea și personalitatea pe care noi, creștinii, obișnuim să le conferim sufletului nemuritor. Pentru ei, sufletul era scindat, comportând o serie de "suflete" care, în sine, nu erau decât aspecte, componente sau subdiviziuni ale activității spirituale ale omului în general. Fiecare dintre aceste "suflete" sau subdiviziuni avea o denumire proprie.

1. Ba sau Bai reprezenta "sufletul" propriu-zis, care în timpul vieții anima trupul pentru că după moarte să treacă într-o altă viață. El poate fi înțeles, în general, ca o "putere", ca o "capacitate" a omului. După moartea trupului, ba îl paraseste pe om sub chipul unei pasări. Această pasare mijlocește apoi legătura dintre cel răposat din mormant și cei vii. În același timp, ba poate lua și alte chipuri, cum ar fi, de pildă, acela al unei lacuste, care în concepția vechilor egipteni era tot o pasare.

2. Ka, a doua subdiviziune a activității spirituale, constituie, după părerea unor cercetători, un fel de "dublu", de "chip invizibil" al omului, iar după alții o reminiscență a conceptului de totem

primitiv. Insa, cea mai plauzibila parere este aceea potrivit careia ka reprezinta un principiu vital strans legat de trup, care dupa moarte nu paraseste corpul, asemenea lui ba, ci coboara in mormant, pastrandu-se atat timp cat se pastreaza trupul. Din credinta existentei unui ka legat de trup a luat nastere preocuparea deosebita a egiptenilor pentru mumificari si piramide, ca morminte durabile. In eventualitatea ca, totusi, trupul ar fi suferit dupa imbalsamare vreo stricaciune, egiptenii au avut grija sa faca statui cat mai asemanatoare cu defunctii, pentru a oferi posibilitatea lui ka sa locuiasca in ele. In plus, ka trebuia hranit din belsug si ingrijit, pentru a nu veni ca strigoi printre cei vii.

3. **Ran** reprezenta, de asemenea, o existenta reala de sine, sub forma numelui celui decedat, nume ce trebuia pastrat cat mai mult timp cu putinta pe pamant in memoria descendentilor si pe pietrele funerare. A sterge numele unui raposat de pe mormantul sau echivala cu o mare crima.

4. **Akh**, ca ultima subdiviziune a activitatii spirituale, reprezenta inima, sediul tuturor faptelor bune sau rele comise. Din acest motiv, la judecata lui Osiris de dupa moarte, inima defunctului era cantarita pe o balanta, spre a vedea daca a savarsit mai multe fapte bune sau rele, daca se va numara printre cei buni sau rai.

b. **Destinul sufletului dupa moarte**

Se presupune ca, la inceputurile istoriei egiptene, exista o conceptie destul de grosolana despre eshatologie. Conform descoperirilor arheologice, in perioada preistorica egiptenii isi ingropau mortii in pozitia numita "chircita", punand in preajma lor unelte de lucru si provizii de mancare si bautura. "Locul de veci" al mortilor din acea perioada trebuia sa fi fost mormantul insusi. Incepand cu dinastia a IV-a, insa, apare credinta potrivit careia sufletul celui decedat poate parasi mormantul pe o perioada mai mult sau mai putin indelungata, ba chiar isi poate alege alta locuinta mai placuta. Tot acum a aparut si credinta in existenta unei lumi indepartate a mortilor, in care se ajunge pe un drum greu, plin de peripetii si primejdii. Pentru calauzirea sufletului spre aceasta lume s-au compus acele Carti ale mortilor, veritabile ghiduri pentru lumea postuma.

In general, izvoarele provenite din diferite centre principale ale Egiptului antic prezinta diverse variante privind destinul sufletului dupa moarte, in functie de caracterul special al divinitatii locale. De

pilda, la Memfis se credea ca sufletele mortilor vor merge intr-un loc trist, spre Apus, in desertul Libiei; potrivit teologiei heliopolitane, sufletele vor calatori fericite, impreune cu zeul Re, pe barca aestuia, de asemenea spre Apus, iar la Abydos se credea ca intrarea in lumea de dincolo se afla la apus de acel oras, acolo unde barca Soarelui disparea in fiecare seara, in imparatia mortilor, printr-o crapatura a muntelui.

Versiunea eshatologica predominanta, insa, in tot Egiptul a fost cea osiriana. Potrivit acesteia, regele defunct si, mai tarziu, fiecare raposat se identifica dupa moarte cu Osiris si primeste o noua viata. Asemenea vietii plantelor care se reinnoieste in fiecare an, tot la fel se reinnoieste si viata lui Osiris si, totodata, si a defunctului transformat in Osiris. Astfel, intr-un text din sarcofage se spune: "Eu traiesc, eu mor, eu sunt Osiris ... Eu traiesc, eu mor, eu sunt orzul; eu nu dispar". Dupa cum Osiris, dupa moartea sa, a fost declarat drept si a primit demnitatea sa de rege in lumea subpamanteana, tot la fel regele defunct este "justificat", "indreptat", iar urmasul sau apare ca mostenitorul sau de drept al lui Horus. Ulterior, fiecare defunct devine un Osiris si primeste epitetul de "justificat": "Tu esti pe tronul lui Osiris, ca reprezentant al Celui dintai intre cei aflati la Apus (respectiv Osiris).

Impartaseste-te din puterea lui, primeste coroana lui."

Calatoria sufletului dupa moarte avea ca tinta imparatia lui Osiris, Campiile lui Iaru sau Imentet, unde sufletele duceau o viata fericita, unde se bucurau de conditii mult mai favorabile decat in viata de aici, intrucat fertilitatea Campiilor lui Irau era mult mai mare decat aceea a regiunii Nilului, granele crescand mai inalte decat omul si dand roade mai bogate.

Imparatia mortilor apare, insa, plasata in lumea subpamanteana, strabatuta de Soare in timpul noptii. Aici persista tot felul de primejdii, iar scopul textelor din Cartea mortilor este tocmai acela de a-l ajuta pe defunct sa le evite sau sa le biruiasca. Exista drumuri gresite, care trebuie evitate, exista ape care trebuie traversate cu ajutorul unui ghid, exista monstri ingrozitori, care pot fi biruiti cu ajutorul unor formule magice. In acelasi timp, cel decedat trebuie sa cunoasca, de pilda, numele monstrului, pentru a avea putere asupra lui, sau sa se identifice cu o divinitate puternica sau alta, pentru a iesi biruitor. Este, deci, evident faptul ca aici conceptiile si

practicile magice joaca un rol deosebit. Luata in sens strict, chiar si judecata lui Osiris face parte dintre aceste pericole. In fata tribunalului lui Osiris si a celor 42 de judecatori ai sai, defunctul trebuia sa-si sustina cauza, sa faca acea "confesiune negativa", sa-si dovedeasca nevinovatia, pentru ca altfel era devorat indata de judecatori, de monstru sau era obligat sa se intoarca pe pamant la o viata mizerabila, intrupandu-se chiar in animale necurate.

c. Rituri de inmormantare

Eshatologia atat de bogata a vechilor egipteni avea un corespondent pe masura in ceea ce priveste riturile de inmormantare. In perioada preistorica, vechii egipteni isi ingropau mortii intr-un mod similar tuturor popoarelor cu o civilizatie inferioara. Astfel, consemnam inmormantarile in pozitie "chircita", cadavrul fiind culcat pe partea stanga, cel mai frecvent cu capul spre sud si cu fata spre apus. In anumite cazuri, trupul defunctului era taiat in bucati si capul asezat deoparte, pentru ca mortul sa nu devina periculos pentru cei vii, venind printre ei ca strigoi. De retinut este faptul ca in acea perioada inca nu exista practica mumificarii.

Insa, incepand chiar din perioada Regatului Vechi, a inceput sa se practice tehnica mumificarii sau imbalsamarii cadavrelor, care avea sa devina in mod treptat o adevarata arta. Acest procedeu demonstreaza, in primul rand, faptul ca vechii egipteni considerau absolut necesara conservarea trupului. In viziunea lor, viata viitoare nu era decat o continuare a celei de pe pamant, ea fiind, de asemenea, legata de trup. Insi Osiris, asa cum s-a vazut, n-a putut invia, inainte ca trupul sau sa fi fost reconstituit din partile taiate si imprastiate in urma luptei cu Seth.

Pregatirea mumiei incepea cu extragerea creierului si a viscerelor care, impregnate cu parfumuri, se pastrau in patru urne. In locul inimii sau, uneori, chiar pe mumie in dreptul inimii se punea un scarabeu, ca simbol al invierii si reinnoirii, din argila sau dintr-o piatra dura, avand gravata o formula magica ce pleda in favoarea raposatului, atunci cand acesta va ajunge in fata tribunalului lui Osiris. Apoi, corpul era umplut cu produse rasinoase si aromate; in continuare, i se reconstitua forma cu paie sau cu tampoane de stofa, dupa care era tinut timp de 70 de zile intr-o solutie de carbonat de sodiu si, in fine, infasurat – dupa spalare – in foarte

multe panze de in imbibate intr-un ulei aromat. In mainile mortului si intre benzile mumiei erau asezate texte sacre, rugaciuni si mai ales Cartea mortilor care il ajuta sa invinga dificultatile calatoriei in lumea cealalta si sa poata raspunde cum trebuie in fata judecatii lui Osiris. In cele din urma, mumia era inchisa intr-un sicriu de lemn de forma trupului. Acest sicriu era pictat in interior cu figuri si scene simbolice in culori, avand si un text religios-funerar in hieroglife, iar in exterior era pictat cu portretul celui decedat.

Tot la fel, mormintele in care erau asezate mumiile dispuneau de o serie de desene si picturi pe peretii lor, incercand sa-l redea pe defunct si pe viitoarea sa familie, inconjurati de slujitori si animale domestice. Probabil ca toate aceste reprezentari vroiau sa creeze pentru cel decedat o atmosfera de viata si ambianta similare celor de pe pamant.

In plus, incepand cu perioada Regatului Mediu, apare tot mai frecvent obiceiul de a aseza in mormant langa mumie si anumite statuete din lemn, lut sau metal, care-l reprezentau pe mort. Mai ales din perioada Regatului Nou devine tot mai limpede ce rost aveau aceste statuete. Practic, ele se doreau sa fie un substitut al trupului celui decedat, in eventualitatea ca respectiva mumie n-ar fi fost bine conservata, servind ca salas lui ka, fie ar fi reprezentat un slujitor in mormant pentru defunct. Conceptia vechilor egipteni potrivit careia existenta dupa moarte nu este decat o continuare a vietii actuale presupunea faptul ca orice activitate, orice munca necesara in viata de pe pamant ramanea, de asemenea, absolut necesara si in imparatia mortilor. Ogorul trebuie ingrijit, semanat si recoltat pe mai departe si acolo, animalele trebuie ingrijite, iar hrana pregatita. Iar pentru aceasta, mai ales cei bogati aveau nevoie si in imparatia mortilor de ajutorul unor slujitori. Astfel, in capitolul 6 din Cartea mortilor exista un loc in care un defunct constrange o asemenea figurina, numita uschebti, prin intermediul unei formule magice, sa lucreze in locul sau.

Fireste, orice inmormantare presupunea un ceremonial cu totul special. De retinut, intre altele, ar fi faptul ca preotul, imbracat intr-o blana de pantera, atingea fata si gura mortului cu un topor si cu o foarfeca, in credinta ca acesta ar redobandi puterea de a se misca si

de a vorbi. La sfarsit, preotul sacrifica un animal, inainte de a fi introdus cadavrul in mormant si de a inchide mormatul.

d. Mormintele

Inca din cele mai vechi timpuri, dar si mai tarziu, "locul de veci" pentru oamenii simpli era o groapa obisnuita, nu prea adanca, sapata in nisip, sau o scobitura intr-o stanca, astupata apoi cu o piatra mare, pentru a nu patrunde acolo sacalii. Mormintele regale si nobiliare, in schimb, aveau inca din cele mai vechi timpuri infatisarea unor adevarate fortarete cu peretii oblici spre centru, purtand astazi denumirea araba de mastaba.

Intr-o astfel de mastaba, chiar deasupra mormantului, se afla o capela in care se celebrau riturile funerare, mobilata cu o masa pentru ofrande; alaturi era o stela pictata sau gravata, in dosul careia se afla "coridorul", zidit, continand statuile defunctului.

Acesta comunica – prin statuile care il reprezentau – cu familia sa care, prin niste fierastruici mici, ii aduceau ofrande si fumul de tamaie. Capela era decorata cu scene pictate sau sculptate in basorelief, reprezentand diferite activitati din viata care, pe cale magica, il mentineau pe cel raposat "in viata". Mastabele erau grupate, regulat, in jurul piramidei faraonului. O mastaba a unui defunct foarte bogat putea avea si alte incaperi, comunicand intre ele prin diferite coridoare. Un alt tip, mai evoluat de morminte, aparut in timpul dinastiei a III-a, il reprezenta piramida in trepte, care aminteste – ca aspect – de ziguratul babilonian sau de piramidele in trepte ale aztecilor si mayasilor. Primul mormant de acest fel a fost construit de vizirul si arhitectul Imhotep pentru regele Djoser, fondatorul dinastiei a III-a, la Sakkara. Aceasta piramida, reprezentand o suprapunere in diferite etape peste o mastaba patrata, are dimensiuni impresionante: laturile bazei dreptunghiulare de 109 m si 121 m, iar inaltimea de 61 m.

In timpul dinastiei urmatoare au fost construite marile piramide de la El Giseh, inaltate pentru a adaposti mumiile a trei regi din dinastia a IV-a: Kheops, Khefren si Mykerinos, dupa ortografia greceasca, Hufu, Hafra si Menkaura, dupa denumirea egipteana. Piramida construita de Kheops si considerata una dintre "cele sapte minuni ale lumii antice" are o inaltime de 137 de metri, aceea a lui Khefren de 136 m si cea a lui Mykerinos de numai 62 m. constructia acestor monumente presupune eforturi si o imaginatie incredibile.

De pilda, gigantica opera de constructie a marii piramide a lui Kheops a durat 30 de ani, timp in care, asa cum consemneaza Herodot in Istoriile sale, "au muncit fara intrerupere cate o suta de mii de oameni". Blocurile de piatra – unele de 20 de tone – au fost aduse la mari distante, pe tavalugi, pe sanii trase pe nisip sau intre doua barci; ridicate cu ajutorul parghiilor si a unor puternice balansoare de lemn, pe rampe si planuri inclinate, ele erau inaltate pe terase succesive de pamant si caramida, terase inlaturate apoi, dupa terminarea constructiei.

Incepand cu dinastia a XVIII-a, inasa, datorita faptului ca jefuitorii de morminte incepusera sa opereze intr-un mod din ce in ce mai ingrijorator, faraonii au adoptat tipul de mormant complet subteran, cu mai multe incaperi, sapate in pereti de stanca, in asa numita Vale a Regilor, la vest de orasul Teba. Aceste sapaturi erau foarte adanci, trecand de 100 de metri, si aveau peretii decorati cu diferite scene si texte ce prezentau viata regelui defunct in lumea de dincolo. In aceasta perioada, templele funerare erau construite departe de aceste morminte, respectiv in apropierea Nilului, unde erau aduse si sacrificiile funerare.